УДК 373.013:373.3-051

DOI: 10.12958/2227-2844-2021-8(346)-2-177-184

Шищенко Валентина Олексіївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри початкової і професійної освіти
Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди, м. Харків, Україна.
valya.shyshenko@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3872-3840>

Вельможна Яна Євгенівна,
здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
факультету початкового навчання
Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків, Україна.
snejja26@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-6589-3036>

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО АДАПТАЦІЇ ПЕРШОКЛАСНИКІВ НУШ

Початковий період шкільного навчання супроводжується стресом для дитини, бо пов'язаний з необхідністю адаптуватися до нових мікросоціальних умов. Цей процес супроводжується різноманітними зрушеннями у функціональному стані і значною мірою зачіпає психоемоційну сферу. Успішний хід адаптаційного періоду навчання в школі певною мірою впливає на успішність подальшої освітньої діяльності першокласника. На зниження мотивації до навчання в школі, спотворення міжособистісних відносин, розвиток неврозів, на формування нестабільної поведінки впливає шкільна дезадаптація. Неприятливий перебіг адаптації говорить про зниження функціональних резервів організму й перенапруження регуляторних систем, що у свою чергу супроводжується соматичними захворюваннями. Актуальність проблеми адаптації першокласників до навчання в школі полягає в тому, що збільшення навчальної діяльності, яке спостерігається останнім часом, а також перетворення в соціально-економічній сфері змінили умови життя дітей і визначили необхідність повторного поглибленого аналізу пристосованої діяльності дитини під час вступу до школи й соціально-психологічної практики, пов'язаної зі шкільною адаптацією.

У психолого-педагогічних і соціологічних дослідженнях вивчені такі аспекти адаптації: розробка теорії особистості (Б. Ананьєв, Г. Балл, І. Бех, Л. Виготський, Л. Божович, О. Запорожець, І. Зязюн, Г. Костюк, В. Кремень, О. Леонтєв, С. Рубінштейн); особливості адаптації

першокласника до нових умов систематичного навчання в колективі однолітків (М. Безруких, С. Белічева, М. Битянова, Л. Божович, Д. Ельконін); виявлення різних компонентів готовності до школи, встановлення наступності дошкільного та шкільного виховання та освіти (Н. Алієва, С. Гавриліна, Н. Гуткіна, І. Домашенко, Ю. Змановський, М. Лисіна, Л. Цеханська, В. Шищенко ті інші).

Допомогти дитині пережити й подолати труднощі в школі, що виникають в період адаптації, може вчитель, якому необхідно створити умови для швидкого та безболісного входження дитини в шкільне життя. Реалізація таких умов є проявом гуманістичної позиції вчителя в навчанні першокласників, слугує справі збереження психічного і фізичного здоров'я дітей. Незважаючи на достатньо велику кількість робіт із досліджуваної теми, залишається актуальним і сьогодні питання підготовки майбутніх учителів до адаптації першокласників НУШ. Тому *мету нашої роботи* вбачаємо в теоретичному обґрунтуванні основних напрямів підготовки майбутнього вчителя до здійснення періоду адаптації першокласників до школи.

Концепція «Нова українська школа» висунула низку нових вимог до організації адаптаційного періоду сучасних першокласників. Це пов'язано із тим, що прихід дитини у школу змінює її соціальний статус, вимагає нових правил поведінки, зумовлює нові обов'язки, уводить у структуру нових комунікативних зв'язків. Згідно зі статистикою, більшість дітей адаптується до нових умов і вимог упродовж першого півріччя. Однак у школу приходять діти, які в силу індивідуальних характеристик не так швидко адаптуються або потребують спеціальної допомоги з боку вчителя. Адаптація розглядається більшістю авторів як процес активного пристосування індивіда до умов середовища і як результат цього процесу. Отже, шкільна адаптація – це пристосування організму школярів до нових умов життєдіяльності, нового виду діяльності, нових навантажень, пов'язаних з систематичним навчанням.

Проблема адаптації дітей до школи є об'єктом дослідження багатьох педагогів і психологів. Кожен знаходить своє розв'язання цієї проблеми, з огляду на особливості дітей, їх віку, здібностей, емоційного стану. Підхід до такого складного і відповідального періоду в житті молодшого школяра повинен бути комплексним, що об'єднує зусилля всіх учасників освітнього простору. Сьогодні в більшості загальноосвітніх шкіл існує власна система по супроводу процесу адаптації першокласників до навчання в школі. Основним завданням цієї системи є допомога дітям старшого дошкільного віку побудувати змістовний образ справжнього школяра, що сприятиме кращій адаптації їх до навчання в школі. Уроки відповідно до цієї програми проводить майбутній педагог дітей в умовах школи. Це зроблено для того, щоб майбутні першокласники відчували себе більш комфортно під час вступу до першого класу. Зміст уроків має розвивальний характер і спрямований на формування в дітей правильного уявлення про школу й ролі учня в

ній. Сучасний учитель має бездоганно володіти цілим арсеналом компетенцій, які дадуть змогу врахувати особистісні запити кожного школяра, знайти оптимальні прийоми роботи, які б згуртували класний колектив, дозволили дітям працювати з охотою та творчо (Шищенко, 2016, с. 157).

Розглянемо основні завдання адаптаційного періоду відповідно до провідних положень Концепції «Нова українська школа». Важливим завданням адаптації є фізіологічна готовність дитини до школи, тому одним із перших етапів адаптації є перехід до нового режиму дня, що забезпечить оптимальне поєднання роботи і відпочинку. Учитель має враховувати індивідуальні особливості кожної дитини під час роботи в класі розміщення за партою, слідкувати за правильним формуванням постави, чергувати різні види роботи з метою запобігання втоми. Обов'язковою умовою швидкої та безболісної адаптації є належний рівень соціалізації молодшого школяра. Важливо шляхом постійних спостережень визначити психотип дитини, її характеристики (відкритість, комунікабельність, лідерство, уміння співпрацювати). Дітей слід відразу ознайомити з основними правилами поведінки в школі, у класі, схарактеризувати взаємини в учнівському колективі. Процесам соціалізації активно допомагають ранкові зустрічі, що мають на меті згуртувати дітей, виявити їхні нахили, здібності, уподобання, зацікавлення. Саме під час ранкових зустрічей доречно організовувати бесіди на морально-етичні теми, які закладають основу формування учня, громадянина, патріота, толерантної особистості.

Для першокласників адаптація до школи протікає болісно, діти глибоко переживають цей дисгармонійний для них час. Тому вчителю початкових класів слід враховувати в адаптаційний період такі цілі: 1) полегшити природний процес адаптації, зробивши його по можливості безболісним для учнів; 2) створити доброзичливу атмосферу, що дозволяє школярам і вчителям краще зрозуміти один одного; 3) створити атмосферу співпраці між учителем і батьками (Іванова, 2004, с. 78).

В організації роботи із супроводу адаптації першокласників можуть бути задіяні такі форми роботи:

1. Міжособистісні контакти. Вони припускають знайомство одне з одним. Однак діти навіть імена своїх однокласників не відразу можуть запам'ятати, тому всім педагогам і працівникам школи бажано носити бейджики.

2. Розповідь про себе. Це завдання можна реалізувати під час ранкових зустрічей.

3. Спільна справа. Педагогам необхідно продумати перелік справ, їх спрямованість, доцільність і регулярно проводити спільні творчі справи для створення класного колективу (Кирпичев, 2002, с.89).

Тривала психологічна напруга може призвести до шкільної дезадаптації: дитина стає недисциплінованою, неуважною, безвідповідальною, відстає у навчанні, швидко втомлюється і просто не

хоче йти до школи. Діти з ослабленим здоров'ям найбільш схильні до дезадаптації. Сприйняття дитиною шкільного життя, розвиток відносин з однокласниками може бути непередбачуваними. Усе це ускладнює сам навчальний процес, адже продуктивна робота на уроці стає проблематичною.

Дуже важливий процес адаптації проходить і для вчителів, які не знаючи своїх учнів, не можуть успішно залучати їх до самоврядування і самообслуговування, індивідуалізувати і диференціювати навчання. Необхідно коригувати власну педагогічну позицію щодо класу і окремих дітей. Сенса адаптаційного періоду в школі полягає в тому, щоб зробити природний процес адаптації більш інтенсивним. Мета адаптаційного періоду – допомогти дітям познайомитися одне з одним, з учителями, з новою навчальною ситуацією, зі школою і шкільними правилами. Саме тому в процесі професійної підготовки майбутні вчителі початкових класів вивчають основні завдання адаптаційного періоду: допомогти дитині вжитися в позицію школяра; ввести поняття оцінки, самооцінки і різні її критерії; навчити дитину ставити запитання (розвивати рішучість); підготувати батьків до нової ролі – батьків школяра.

Процес адаптації першокласника займає 2 місяці. Учитель вивчає рівень розвитку першокласників, спостерігає за ними і визначає як саме проходить шкільна адаптація. Дії вчителя в тривожний адаптаційний період: зняти тривожність, створити доброзичливу атмосферу в класі; познайомити дітей один з одним; познайомити дітей зі школою, з режимом дня в школі; познайомити першокласників зі шкільними правилами і створити умови для прийняття їх дітьми. Важливим етапом адаптаційного періоду є спільна підготовка класними керівниками та психологом перших у навчальному році батьківських зборів. Завдання перших батьківських зборів: зняти деяку напругу батьків, викликану побоюваннями, пов'язаними з майбутнім навчальним роком й індивідуальними труднощами дитини; поділитися з батьками враженнями класного керівника про атмосферу в класі, його особливості, труднощі; виявити очікування батьків з приводу навчання дитини в школі і співвіднести їх з очікуваннями педагогів; визначити труднощі в спілкуванні батьків із дитиною, у її вихованні; домовитися про способи взаємодії вчителя з батьками протягом року, про єдині вимоги, продиктовані шкільними правилами.

Майбутні вчителі початкових класів вивчають динаміку адаптаційного періоду першокласників. Для першокласника дуже важливо відчувати себе прийнятим у шкільну родину, а також реалізувати своє бажання бути почутим і зрозумілим.

І етап адаптаційного періоду (тривалість: приблизно 1 тиждень): учитель ставить завдання познайомити дітей один з одним, створити загальну доброзичливу атмосферу в класі; дає змогу дітям відчувати себе членами нової спільноти;

2 етап адаптаційного періоду: робота над режимом дня школяра: діти згадують, що вони роблять вранці, готуючись до школи, і ввечері, приходячи зі школи. У результаті роботи на цьому етапі діти розбираються, що їм заважає, а що допомагає стати справжніми школярами;

3 етап адаптаційного періоду: учитель обговорює з дітьми можливі критерії оцінки навчальної роботи (правильність, акуратність, краса, старанність, інтерес тощо) та способи, завдяки яким можна цього досягти;

4 етап адаптаційного періоду: етап присвячений контролю освоєння введених раніше правил і прийомів роботи. Важливо, щоб учитель створив ситуацію, коли не він, а самі діти здійснюють цей контроль. Завданням педагога на цьому етапі є спостереження і фіксування основних труднощів учнів (занадто повільні або занадто імпульсивні, дуже тривожні тощо). Непростою справою для першокласника, виявляється, сперечатися та, не ображаючись одне на одного, шукати докази своєї позиції у вирішенні будь-якого завдання. Учитель звертає увагу, наскільки продуктивно, працюють діти, і які правила шкільного життя допомагають їм справитися із завданнями;

5 етап (кінцевий) адаптаційного періоду: діти обмінюються враженнями про школу, розповідають, що їм найбільше запам'яталося і сподобалося в школі, розподіляють громадські доручення. Закінчується адаптаційний період першокласників святом «Посвята в учні». Значущим моментом цього періоду є батьківські збори. Учитель знайомить батьків із успіхами їхньої дитини в школі, з особливостями навчання і специфікою нової ситуації, розповідає про перші труднощі дітей, виявлені у процесі адаптаційного періоду.

Молодші школярі мають успішно подолати всі етапи адаптаційного періоду, з метою безболісного переходу від позитивного сприйняття школи загалом до усвідомленого сприйняття освітнього процесу, шкільного середовища, підвищення мотивації до навчання, конструктивної взаємодії з учителем та однолітками.

Отже, для організації та створення сприятливих умов у період адаптації першокласників до школи, необхідні знання й зусилля вчителя початкових класів в організації освітнього процесу, взаємодопомога батьків в організації та створенні умов для навчальної роботи дитини вдома. Для успішної адаптації першокласників до школи застосовують вчителі такі форми і методи, як: ігрові; проведення годин спілкування, позакласних заходів; святкування днів народження учнів; спільне відвідування театру; створення ситуації успіху на уроках та в позаурочний час; застосування педагогіки «співпраці» (грунтується на інтересі учнів, обговореннях, міркуваннях, спільної творчої діяльності); технологія діалогового навчання і виховання це такий спосіб організації виховного процесу, коли активізуються найважливіші процеси особистісного розвитку (самореалізація і самоствердження); робота з

батьками (індивідуальні бесіди про розвиток дитини до вступу до школи, про інтереси, особливості дітей; спільні з дітьми свята).

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у розробці методичних рекомендацій для вчителів початкових класів щодо адаптації першокласників до навчання.

Список використаної літератури

1. Довженко Т. О. Підготовка дітей до навчання у 1 класі. *Початкова школа*. 2005. № 8. С. 27–31. 2. Иванова М. Н. Воспитание в первом классе. *Начальная школа плюс. До и После*. 2004. № 3. С. 73–75. 3. Кирпичёв В. И. Адаптация ребёнка к школе. Физиология и гигиена младшего школьника. М., 2002. С. 88–97. 4. Шищенко В. О. Формування в молодших школярів позитивної мотивації до навчально-пізнавальної діяльності. *Теорія та методика навчання та виховання*. 2016. Вип. 39. С. 150–157.

References

1. Dovzhenko, T. O. (2005). Pidhotovka ditei do navchannia u 1 klasi [Preparing children for learning in 1st grade]. *Pochatkova shkola – Elementary School*, 8, 27-31 [in Ukrainian]. 2. Ivanova, M. N. (2004). Vospitanie v pervom klasse [Education in the first class]. *Nachalnaia shkola plus. Do y Posle – Nachal'naya shkola plyus. Do i Posle*, 3, 73-75 [in Russian]. 3. Kirpichyov, V. I. (2002). Adaptaciya rebyonka k shkole. Fiziologiya i gigiena mladshego shkol'nika [Adaptation of the child to school. Physiology and hygiene of a junior high school student]. (pp. 88-97). Moscow [in Russian]. 4. Shyshenko, V. O. (2016). Formuvannia v molodshykh shkoliariv pozytyvnoi motyvatsii do navchalno-piznavalnoi diialnosti [Formation of positive motivation in educational and cognitive activity in junior schoolchildren]. *Teoriia ta metodyka navchannia ta vykhovannia – Theory and methods of teaching and education*, 39, 150-157 [in Ukrainian].

Шищенко В. О., Вельможна Я. Є. Підготовка майбутніх учителів до адаптації першокласників НУШ

У статті йдеться про основні напрями підготовки майбутніх учителів початкових класів до забезпечення успішного адаптаційного періоду першокласників. Визначено провідні форми такої роботи: ранкові зустрічі, вивчення психолого-емоційного стану дитини, визначення практичних навичок учнів, взаємодія з батьками.

Аналіз різних педагогічних джерел дає змогу говорити про підготовку майбутніх учителів до адаптації першокласників НУШ. Проблема адаптації дітей до школи хвилює багатьох педагогів і психологів. Кожен знаходить своє розв'язання цієї проблеми, виходячи з особливостей дітей, їх віку, здібностей, емоційного стану. Важливим завданням адаптації є фізіологічна готовність дитини до школи, тому одним із перших етапів адаптації є перехід до нового режиму дня, що забезпечить оптимальне поєднання роботи й відпочинку.

Зауважено, що процес адаптації першокласника займає 2 місяці та здійснюється в 5 етапів. Учитель вивчає рівень розвитку першокласників, спостерігає за ними і визначає як саме проходить шкільна адаптація.

Ключові слова: адаптація, період, першокласник, учитель, батьки, навички, взаємодія, ранкова зустріч.

Шищенко В. А., Вельможная Я. Е. Подготовка будущих учителей к адаптации первоклассников НУШ

В статье говорится об основных направлениях подготовки будущих учителей начальных классов к обеспечению успешного адаптационного периода первоклассников. Определены ведущие формы такой работы: утренние встречи, изучение психолого-эмоционального состояния ребенка, определение практических навыков учащихся, взаимодействие с родителями.

Анализ различных педагогических источников позволяет говорить о подготовке будущих учителей к адаптации первоклассников НУШ. Проблема адаптации детей к школе волнует многих педагогов и психологов. Каждый находит свое решение этой проблемы, исходя из особенностей детей, их возраста, способностей, эмоционального состояния. Важной задачей адаптации является физиологическая готовность ребенка к школе, поэтому одним из первых этапов адаптации является переход к новому режиму дня, что обеспечит оптимальное сочетание работы и отдыха.

Замечено, что процесс адаптации первоклассника занимает 2 месяца и проходит в 5 этапов. Учитель изучает уровень развития первоклассников, наблюдает за ними и определяет, как именно проходит школьная адаптация.

Ключевые слова: адаптация, период, первоклассник, учитель, родители, навыки, взаимодействие, утренняя встреча.

Shyshenko V., Velmozhna Ya. Preparation of future teachers for adaptation of NUS first-graders

The article deals with the main directions of preparation of future primary school teachers to ensure a successful adaptation period of first-graders. The leading forms of such work are determined: morning meetings, study of the psychological and emotional state of the child, determination of practical skills of students, interaction with parents.

The analysis of various pedagogical sources allows to speak about preparation of future teachers for adaptation of first-graders of NUS. The problem of children's adaptation to school worries many educators and psychologists. Everyone finds their solution to this problem, based on the characteristics of children, their age, abilities, emotional state. An important task of adaptation is the physiological readiness of the child for school, so one of the first stages of adaptation is the transition to a new daily routine, which will provide the optimal combination of work and rest.

It is noted that the process of adaptation of a first-grader takes 2 months and is carried out in 5 stages. The teacher studies the level of development of first-graders, observes them and determines exactly how the school adaptation takes place.

Key words: adaptation, period, first-grader, teacher, parents, skills, interaction, morning meeting.

Стаття надійшла до редакції 10.11.2021 р.

Прийнято до друку 26.11.2021 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Ваховський Л. Ц.